

Стани, камъко!

„Ако си здрав и отидеш на това място може да си хванеш и болест. Карал съм хора дотам, помагал съм в обряда, знам какво говоря. И правилата знам, без тях нито болен, нито здрав имат работа на Скалата. Ако нямаш болежки, стоиш далече от промушилката, не се пъхаш. Може да гледаш, да обикаляш, ама нищо не пипаш! Ако си с грижи, има жени в Крибул, викат им „нарочните” – Айше, Зейнеп, другите не познавам. Обаждаш се, подготвят те, водят те, вършат всичко в определен ред. Какво и как се прави учат от майки и сестри. И след като стопанинът на „Скрибина”¹⁵⁶ ги одобри. Как за какво? За помагачки в изгонването на болестите. За помагачки на Черната змия, тя е сайбията, Пазачът на мястото. Чуй. Наскоро заведох там зетя от Турция. Трудно върви, монтьор е в сервиз. Взехме Зейнеп, стигнахме с джипка. Къпани бяхме, така ни наредиха, да сме чисти за обряда, а зетят да е с два ката горни дрехи - нови отдолу, старите отгоре. Остави ни, значи, Зейнеп на двайсет-трийсет метра от мястото и слезе до промушилката. Стоя до едно време с гръб към нас, после почука с пръчка три пъти по Скалата и наговори тайните си словения. Тихо - да не чуе болният, да не чуя и аз, ама аз ги знам, не ми е за пръв път. Не, не са молитви. И заклинания не са. Ако подпиташ някой от селото, най-много да ти изкаже, че Айше и Зейнеп така викат Пазача да се яви. Вярно. Ама какво точно му редят - ще ти премълчи. Ако е наясно. На непознат как да издадеш? И не бива. На свой човек – по може. Питаш ли даскалите, нарочните това повтарят три пъти: „Ако спиш, събуди се! Ако си далече, ела да дадеш здраве на тези хора”. Хубаво, ама невярно. Друго шепнат жените. „Калк, таш!”, казват. Стани, камъко! И после: „Водя ти гости. Ела, да ги приемеш. Ако са дошли с добро – добро им направи! Ако са с лоши помисли – направи им лошо!” Има разлика, нали? Чуй сега какво стана нататък. Зейнеп махна с

ръка да идваме. Слизаме, мълчим, изпълняваме. Аз опалих всичко с горящ вестник. Конците по дървените стълби към дупката изгорих, после и нея обгорих, иначе които ще се провират, ще поемат лошата сила от предния заболял. После се пъгнах в промушилката. Пръв - аз придружавам зетя, такава е правилото. Промуши се и Зейнеп. След това измери ръста на зетя с червена прежда и го намота по стълбите. Заобиколи Скалата и се изкачи по друга пътека зад мушилката. И мъжът на щерката си беше научил урока – ляв крак, дясна ръка, десен крак, лява ръка, премина стъпалата, вмъкна се и той в отвора. Зейнеп му подаде ръка, изтегли го при нея. И така три пъти. „Лек доход да търся, лек да найда”, каза зетят по знак от Зейнеп и чу от нея: „Здраве да е сега”! Ама преди това с други червени конци беше направила кръг около обувките му и го беше палнала. Така. Все по правилата остави той дребна пара горе вляво на площадката, значи плаща си за оздравяването. „На теб парите, на мен здравето”, рече за последно. Махна горните дрехи и без да се обръща дойде при мен също по друг път, да не се върне болестта с него. После завърза старото сако и панталона на едно дъбче, значи оставя си болежките на дървото. Наредането гласи: на дъбчето да няма чужди дрехи, може да накачиш и обувки, чорапи, лични неща. Повече не ги пипаш. Не ги пипа и друг, иначе прихваща мъките на зетя. И сега. Всичко значи с него изпълнихме, гледаше си той към джипката и пътя над дъбака, нали е наредено да е гърбом към Скалата. А аз треперех и гледах в стълбите с конците. И криех какво ме е стреснало. Не от срам, от страх. На излизане значи от промушилката, тъкмо се изправях и... настръгнах. На два метра от мен, в краката ми – нещо като лоена топка, колкото човешка глава. С мустаци, вежди, очи, изучаваше ме. Мен истина, теб лъжа. Аз си знам как се отмахнах оттам и как не се развиках, ама не щях да развалям работите на Зейнеп. А и зетят мълчеше, значи нищо не беше видял. Докато се чудех да призная ли на Зейнеп, че да ми изгони уплаха, ето я да тича към нас. Стара жена, а припкаше като мома, аха да потроши някой крак. „Ако знаеш, рече, какво видях!”

Какво бе, Зейнеп? „Ей такава глава с големи очи, следеше каквото имах още да среждам. И се търколи накрая в ногите ми!” Ей това каза, примряла-примряла. Значи не ми се беше привидял Пазачът. После Зейнеп ми откри, че Черната змия се явявала и на майка ѝ с човешко лице, а пред нея - чак сега. Само мъжът на щерката не го видя. Не беше за там зетят, не му помогна Скалата. Ама щерката изцери, плачеше бая насън като бебе. Бях тракторист в МТС-то, откарах я до Скрибина с каручка и магаре. На връщане, докато излезем на пътя за Долно Дряново – час и половина магарето креташе, пъхтеше, като нездравно се придвижваше. Мъка, ти казвам. И все едно някой го ритна после към село, толкова дълго значи са го спъвали лошите сили край мушилката. А детето се оправи, спря да плаче”...

Коларски път потегля от Крибул за Скрибина, набирайки постепенно височина. Расим предлага да скъсим дотегливите и скучни три-четири километра като пряко през гората стигнем светилището за час и половина. Вариантът включва серия стръмни участъци, но и оглед на целия мегалитен комплекс североизточно от селото. Напича до бяло, а на този ден септември си тръгва. Въпреки това женското войнство в Крибул е чевръсто и шарено в превалящия обед. Мете, вее боб, пренася цепеници, прекопава. Няма разделение на труда, само „дрескодът” напомня за старшинствата: шалвари и престилки срещу дънки и бодита.

Навлизаме задълго в иглолистен масив с наболи сърнели, който ще отстъпи владенията си едва под билото на рида, в подстъпите към Скрибина. Там са и каменните форми, обграждащи най-търсената лечебна арка в Западни Родопи. Характерните за повечето светилища скални гъби и глави на земноводни никнат начесто. Редуват се рошав терен (както биха го нарекли състезателите в ендуро трасетата), мъжки пясък (както му казват в Сакар – „нищо не ражда, освен бодли и трънаци“) и заравнени площадки, от които хребетите на Пирин изглеждат като синкави облаци, подпрели

небето. Отчитаме и две смайващи изключения - натрупване на балансиран камъни, каквото никое култово място у нас не притежава, както и очакващият сякаш излитане „пилот”, чийто шлем е колкото човешки бой. Не открихме звездни карти наоколо, на каквито само преди часове бяхме попаднали в Долно Дряново¹⁰⁹, нито други следи от поклонничество към небесните тела. Но устремното към промушилката лице на „летеца” ще отпрати и неизкушените към многото догадки, свързващи древните с космоса, с техните мечтания за звездите. Впрочем, каменният „пилот” в Скрибина не е единствената следа от космическата битност на бесите. Все в Западни Родопи, в светилището Кози камък¹¹¹ над Ковачевица, със сигурност ще ви стъписат и „човекът-локатор”, и „излитащата ракета”. И без да сте обсебени от тракийските тайнства, ще отбележите, че внушителните паметници не са игра на природата, а дело на упорити каменоделци.

Скрибина е сред малкото „живи” светилища в храмовите ни територии (Каялоба¹⁵⁷, Долно Дряново¹⁰⁹, Свещари²⁴, Сливарово⁶⁴). Свързани с народни лечебни практики, те са приемници на пространствата, в които бесите като жречески род извършвали обреди по прераждането, провирайки се през направени скални отвори. Предполага се, че до свещенодействието били допускани определени от жреците последователи, добили правото да участват в молебствията, без да издават тяхното съдържание. Оказва се, че столетия по-късно, тайната на обичая далеч не е тайна, най-вероятно заради промяната в същността му.

Археолози датират обиталището над Крибул от IV в. пр.Хр., а местните вярват, че то лекува всичко. До каменния процеп (мушилката, промушилката, промушвачката, провиралката) на двадесет и шест километра от Гоце Делчев идват често хора, търсещи изцеление и си отиват, вярвайки в изцелението. За трудноподвижните има превоз от селото, а жените, които въвеждат болния в обряда и помагат при лечебното провиране, не връщат

никого от път, без значение вероизповеданието му. Ето защо препълнената дъбрава с оставени дрехи е пример без аналог за общите ни вярвания, представи и надежди. И за култа към скалните арки, които според етнологии и археолози, са над двадесет само в Западни Родопи.

Преди време специалисти проучват част от тях с магнитометър. Той отчита, че в най тясната част на отворите магнитното поле е най-силно. Кое то подсеща изследователите, че наставлението преди всяко промушване „Колкото повече те притиска Скалата, толкова по-бързо ще ти олекне” си имат своето обяснение. Посветените в обичая жени не са наясно на какво разчита днес магнитотерапията, но как да се твърди същото за познанията на предците ни, от които сме наследили носещите здраве арки?

Набитият и мускулест Расим (35), който ни съпровожда до Скрибина, не е тъстът на страдащия монтьор, разминал се с изцелението. Рано му е да задомява двете дъщери, „малки са, още се учат да готвят”. Последното изрича със светла въздишка. Съпругата му се възстановява в София, ще я изписват до ден-два, затова и момичетата въртят домакинството. Хирурзите уверили Расим, че този път всичко ще е наред, той обаче не смее да повярва („от злото добро как да очакваш”), толкова притеснения са насичали съня му доскоро. Надеждата все пак го е озарила, връщайки усмивката на този свенлив мъжага, радостно смутен от последните добри новини...

Сладкодумникът, приобщил ни така напоително към ритуала в Скрибина, живее на седем километра от Крибул, в Долно Дряново. Казва се Ирфан и охранява най-богатия откъм символика и най-запазен светилищен комплекс в Западни Родопи. В сравнение с арката в Скрибина, провиралката в Градище (както и тази в Митровица¹¹⁴ край Осеново) е със затихващи функции. Наричана от

местните „мушилката”, тя играе по-скоро роля на вход към свещената територия и представлява тройна конструкция, напомняща протодолмен (Вълчаново кале¹⁸, Хлябово²⁶, Стрелча¹¹⁸). Лечебният ефект в Скрибина се постига чрез изкачване от изток на запад, докато в Градище приемаш здраве, слизайки отгоре надолу. В първия случай скалният отвор олицетворява врата към върха, към небесното, а във втория – към подземния свят, уточняват етнолозите. След мушилката, чиято покривна плоча тежи според някои изчисления пет-шест тона, определени отсечки между ритуалните огнища и депата за дарове ще позатруднят любителите на загадките, но както вече се изясни, култовата архитектура на траките е подлагала на изпитание порива на поклонниците (Борово¹¹⁰, Дъждовница¹⁰³, Ненково¹²¹). Докосването до божествата е изисквало усилия, включително и усилия на духа.

Комплексът Градище е сред най-старите в Югоизточна Европа (втората половина на I хилядолетие пр. Хр и през II-IVв.), а педантичната пространствена ориентация на миметолитите (изток-запад, север-юг) предполага, че повечето са дооформени от човешка ръка. Включително и трите гигантски мъжки глави на 880 метра надморска височина. Като ударен елемент от техническото майсторство на траките, лицата на т.нар. Пазители са видими от определен ъгъл и място и са достъпни от северозапад, откъдето е и входът за Градище. С други думи, върху двадесет декара площ ви предстои среща с посланията на каменен парк, чието присъствие се обяснява с култовете към скалата и към земята и плодородието.

Пътеката към върха на светилището отвежда до три изгледни площадки и до още пътеки, предлагащи сложните конструкции от Градище в целия им блясък – костенурки, крокодили, жаби, риби, змийска глава, паст на акула, вълча паст, дракон, орел. На фона на отсрещната долина и околните хълмове се открояват и патицата-динозавър, въплъщаваща Богинята майка; издълбаната утроба, която приканва да се свиеш в нея като ембрион; Божиите ходила, за да сравниш колко твоите са нищожни; тронове, в които да седнеш и

полегнеш; слънчев часовник, определящ частите на деня; скални карти, които пресъздават подредбата на звездите. И още мушилки, долмени, стъпала, шарапани. Какво са изливали бесите в шарапаните – вода или вино – може да се гадае, Ирфан обаче си спомня, че в една от тях пастирчетата някога доели козите. Покривали я после със сач, вземали със сламка мравчена киселина от близкия мравуняк и я изцеждали в млякото. То стояло цял ден на жегата под сача, а на другата сутрин момчетиите похапвали кисело мляко...

Феноменалният комплекс над Долно Дряново вече се нарича ландшафтен исторически парк „Градище”. Изградени са стълби и перила, беседки, заслони. Иззидани са площадки за палатки, за пикник. Има табели и осветление, въжен тролей, алпийска пътека и лифт до реката. В желанието да излъска тази зона на древните технологии и по примера на Перперикон да я превърне във фуния за туристи, Община Гърмен е надминала себе си. Създала е атракцион, какъвто „Градище” не е. Светилищните пространства нямат общо с триумфите на печалбарството...